

ОЦІНКА В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ В СТАДІЇ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Внаслідок проведення судово-правової реформи в Україні в червні—липні 2001 р. під назвою «Мала судова реформа» поряд із удосконаленням кримінально-процесуальних норм та інститутів кримінально-процесуального права, трансформації піддалася і стадія віддання обвинуваченого до суду, в результаті чого з'явилася якісно нова стадія кримінального процесу із новою назвою — попередній розгляд кримінальної справи суддею, набув чинності новий порядок провадження в цій стадії, змінились завдання, функції цього етапу кримінального процесу, змінились підстави для прийняття рішення про призначення справи до судового розгляду. Сама ж зміна назви стадії кримінального процесу свідчить про правильність тих вдосконалень, які були здійснені на користь створення нового бачення цієї стадії в системі кримінального процесу [2, 251].

На сьогоднішній день існує різнобічність в поглядах науковців, теоретиків та практиків у сфері кримінального процесу щодо трактування сутності стадії попереднього розгляду справи, її розуміння як засобу забезпечення реалізації загальних та окремих завдань кримінального процесу. Це, зазвичай, призводить до нівелювання значення цієї стадії, вона стає та відображається в діях судді формальною процедурою, яка навіть не завжди відбувається в дійсності за участю учасників кримінального процесу, які мають право, а деякі (прокурора) зобов'язані брати участь в попередньому розгляді справи. Крім цього, в науковій кримінально-процесуальній літературі не належним чином окреслено питання про діяльність судді в цій стадії кримінального процесу в оціночному аспекті, чим вона характеризується саме на такому етапі кримінального судочинства, що вказує на актуальність, недостатню дослідженість такого питання та потребує поглибленого вивчення.

В юридичній літературі не було та і зараз немає єдності думок щодо визначення цього етапу кримінального судочинства, оскільки саме від його визначення залежить розуміння властивостей та ознак діяльності судді в стадії кримінального процесу. Так, існувала наукова позиція, що віддання до суду як стадія кримінального процесу — це частина, яка знаходиться в центрі всієї системи процесуальних дій із виявлення та розкриття злочинів та осіб, що їх вчинили, із збирання доказів винності обвинуваченого. Крім того, віддання обвинуваченого до суду — це вирішення судом питання про те, чи є достатньо доказів для того, щоб відкрити по справі судові засідання [6, 5]. Прихильником подібної ж думки був М. С. Строгович, який зазначав, що віддання до суду — це стадія кримінального процесу, яка полягає в тому, що суд вирішує питання про достатність фактичних та наявність юридичних підстав для вирішення в судовому розгляді питання про винуватість притягнутих до кримі-

нальної відповідальності осіб [10, 184]. Інші ж стверджували, що в стадії віддання до суду аналізуються та оцінюються матеріали попереднього розслідування, з точки зору можливості внесення кримінальної справи на розгляд в судове засідання [1, 3]. Відтак, з позиції радянських науковців-процесуалістів, слід підкреслити, що суть стадії віддання обвинуваченого до суду полягала в тому, що суддя вивчав матеріали справи і, не вирішуючи наперед питання про винність обвинуваченого у скоєнні злочину, на підставі зібраних у справі матеріалів з'ясував: чи зібрано в справі достатньо доказів для повного і всебічного встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування стосовно обвинуваченого, щоб поставити його в становище підсудного і розглянути в судовому засіданні справу по суті; чи ці докази належать до кримінальної справи та є допустимими; чи дотримані вимоги закону щодо забезпечення процесуальних прав обвинуваченого та інших учасників процесу; чи проведено розслідування у суворій відповідності із законом.

На сьогоднішній день, в стадії попереднього розгляду справи не встановлюється достатність всіх доказів для повного і всебічного встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування, також діяльність судді не спрямована на те, щоб лише визнати обвинуваченого підсудним та розглянути справу в судовому засіданні по суті, не може бути спрямована на реалізацію судом безпосереднього контролю за дізнанням та досудовим слідством, виходячи із принципу змагальності та здійснення судом функції правосуддя. Якщо не вдаватися в аналіз запропонованих в сучасній літературі визначень [12, 36], то, як видається, найбільш правильним є розуміння попереднього розгляду кримінальної справи суддею як самостійної стадії кримінального процесу, у якій суддя, не вирішуючи наперед питання про винуватість обвинуваченого, з участю прокурора та інших учасників процесу, на підставі матеріалів розслідуваної справи, думок та клопотань сторін, встановлює наявність чи відсутність достатніх юридичних та інколи фактичних підстав для призначення справи до судового розгляду, а при наявності таких підстав призначає судовий розгляд кримінальної справи та разом з тим вирішує питання, пов'язані з підготовкою її до такого розгляду. Тому саме діяльність судді в стадії попереднього розгляду спрямована на реалізацію завдань попереднього розгляду справи, виконання його функцій (контрольної та організаційно-підготовчої) та характеризується вирішенням визначеного кола питань про наявність або відсутність, достатність підстав для призначення справи до судового розгляду та питань, які пов'язані з підготовкою справи до такого розгляду, а при з'ясуванні наявності або відсутності достатності підстав для призначення справи до судового розгляду та вирішенні окремих питань, пов'язаних з підготовкою кримінальної справи до судового розгляду така діяльність суду носить елементи оцінки та не може відбуватися без належного аналізу та оцінки матеріалів кримінальної справи та доказів в тому числі.

Здійснюючи контрольну функцію по відношенню до досудового слідства, суддя у справі, що надійшла від прокурора, з'ясовує щодо кожного з обвинувачених питання, визначені до ст. 237 КПК України. Оскільки суддя згідно із

ст. 237 КПК України, з'ясовуючи вичерпне коло питань, встановлює наявність або відсутність достатніх підстав для призначення справи до судового розгляду та за результатами попереднього розгляду кримінальної справи приймає одне із рішень, що передбачені ст. 244 КК України (про призначення справи до судового розгляду, про зупинення провадження в справі; про повернення справи прокуророві; про направлення справи за підсудністю; про закриття справи; про повернення справи на додаткове розслідування), його діяльність носить оціночний характер, адже для прийняття конкретного рішення, суддя зобов'язаний вивчити та проаналізувати зібрані матеріали справи, докази у справі, надати їм оцінку та на основі внутрішнього переконання та кримінально-процесуального закону прийняти правильне та законне рішення. Присутня і оцінка в діяльності судді при реалізації ним організаційно-підготовчої функції по відношенню до судового розгляду, а саме при вирішенні суддею окремих питань (про зміну чи скасування запобіжного заходу, про визнання особи потерпілою, якщо рішення про це не було прийняте під час розслідування справи, про витребування додаткових доказів), які б не можна було вирішити без аналізу та оцінки матеріалів справи.

Оцінка в діяльності судді в стадії попереднього розгляду проявляється в аналізі суддею матеріалів кримінальної справи в широкому розумінні цього поняття та доказів по справі. Тому крім доказів, передбачених ст. 65 КК України, закріплених у встановленому законом порядку, до матеріалів кримінальної справи відносяться і інші матеріали (наприклад довідки, клопотання, заяви, листи, матеріали, які вказують на приводи та підстави для порушення кримінальної справи, додаткові документи: відомості про судимість, відомості про наявність в особи венеричного захворювання та інші), процесуальні акти та рішення, які не є доказами, але мають важливе значення для правильного, всебічного, повного та об'єктивного розгляду кримінальної справи. Залежно від ефективності проведення оцінки суддею в стадії попереднього розгляду справи матеріалів кримінальної справи суддя зможе в же в цій стадії прийняти правильне та обов'язкове рішення, яке забезпечить реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінального процесу (при закритті справи, скасуванні чи зміні запобіжного заходу, направлення справи за підсудністю) та вплине на подальший рух справи.

Аналіз та оцінку матеріалів кримінальної справи, для прийняття конкретного рішення за результатами попереднього розгляду справи, необхідно проводити по трьох рівнях [7, 22–25]. Це перш за все загальна оцінка так званих первинних документів кримінальної справи та їх наявності (постанова про порушення кримінальної справи, постанова про притягнення як обвинуваченого, протоколи слідчих дій, постанова про призначення експертизи, всі процесуальні рішення, які приймалися по справі, письмові вказівки та клопотання, обвинувальний висновок та інші). Другий рівень характеризується попередньою обробкою кожного документа в матеріалах справи за допомогою засобів та методів процесуального та криміналістичного аналізу (яким чином, ким та коли отриманий документ, його зміст, чи викладені в ньому дані, які стосу-

ються обставини, що входять в предмет доказування, його допустимість, аналіз наявності чи відсутності порушень кримінально-процесуального законодавства чи тактичних рекомендацій при отриманні такого документа). На третьому рівні оцінки матеріалів кримінальної справи суддя має здійснити узагальнення отриманих результатів другого рівня оцінки, і таке узагальнення має стати підставою для прийняття суддею конкретного процесуального рішення за результатами попереднього розгляду кримінальної справи, передбаченого ст. 244 КПК України. Більше того, слід зазначити, що оцінка матеріалів кримінальної справи суддею повинна проводитись не лише в процесуально-правовому, але й у кримінально-правовому та в деякій мірі у криміналістичному напрямку, що відіграє чимале значення при з'ясуванні підстав для прийняття правильного рішення за результатами попереднього розгляду.

Особливу увагу слід звернути на діяльність судді в стадії попереднього розгляду справи з точки зору оцінки ним саме доказів, які містяться в кримінальній справі, як матеріалів справи. Не вдаючись в дискусію щодо поняття оцінки доказів, найбільш вдалим, яке охоплює всі аспекти поняття «оцінки доказів», видається твердження Н. Н. Поплавської, відповідно до якого оцінка доказів — це розумова, логічна діяльність суб'єкта цієї оцінки, яка здійснюється в умовах та засобами, визначеними кримінально-процесуальним законодавством, при яких суб'єктом оцінюється кожен доказ за власним внутрішнім переконанням з метою встановлення його допустимості, належності, чи достовірності, а всіх зібраних доказів в сукупності — достатності для прийняття відповідного процесуального рішення в кримінальній справі [8, 26–27].

Після того, як було трансформовано стадію віддання обвинуваченого до суду в стадію попереднього розгляду справи, існувала своєрідна наукова догма щодо заборони «оцінки доказів» в цій стадії [5, 62]. В сучасній кримінально-процесуальній літературі немає єдиного трактування питання щодо оцінки доказів в стадії попереднього розгляду справи суддею. Одні процесуалісти вважають, що в стадії попереднього розгляду справи суддею докази повинні оцінюватися щодо їх допустимості, належності, достатності для розгляду справи в судовому засіданні [9, 86–87]. Другі ж стверджують, що на попередньому розгляді справи предметом судової оцінки доказів є їх такі властивості, як допустимість та достовірність [3, 33]. Саме такими неоднозначними поглядами піддавався сумніву оціночний аспект діяльності судді в стадії попереднього розгляду справи та, керуючись такою позицією, суддя формально з'ясовував питання, які підлягали розгляду при попередньому розгляді справи, не вдаючись в оцінку доказів, приймав рішення, яке не завжди було обґрунтованим та правильним.

Оцінка доказів не є одноразовим процесом, а здійснюється судом, впродовж здійснення правосуддя, в тому числі і в стадії попереднього розгляду кримінальної справи, яка виступає етапом здійснення оціночної діяльності судді в кримінальній справі, проте в дещо особливих межах і на умовах, відмінних від судового розгляду [4, 65]. Суддя та цьому етапі кримінального судочинства не оцінює докази з метою встановлення їх достатності для призначення справи до судового розгляду, перед ним постає інше завдання — встановити наявність

достатніх підстав для розгляду справи в судовому засіданні, а це не одне і те саме. Встановлення достатності доказів неодмінно приведе до висновку про винність (невинність) обвинуваченого, тоді як достатність підстав — до висновку про наявність достатніх юридичних та інколи фактичних даних для призначення справи до судового розгляду, що і є головним завданням цього етапу кримінального процесу. Крім того, слід зауважити, що суддя в стадії попереднього розгляду справи, встановлюючи наявність чи відсутність достатніх підстав для призначення справи до розгляду, одночасно з'ясовує наявність (відсутність) підстав для прийняття інших рішень, які передбачені ст. 244 КПК України і це здійснюється саме шляхом оцінки матеріалів справи та доказів в тому числі. Саме наявність підстав для прийняття таких рішень, повернення справи прокурору, закриття справи, повернення її на додаткове розслідування встановлюється суддею шляхом оцінки не всієї сукупності доказів, а лише тих доказів, які в сукупності будуть достатніми для прийняття такого рішення за результатами попереднього розгляду. Тому за умови відсутності підстав для прийняття рішення про зупинення провадження у справі, про повернення справи прокурору, про направлення справи за підсудністю, закриття справи чи повернення її на додаткове розслідування суддя призначає справу до судового розгляду і це означає встановленням суддею наявності достатніх підстав для розгляду справи в судовому засіданні.

На наше переконання оцінка доказів в стадії попереднього розгляду справи суддею здійснюється та залежить від питання, яке буде з'ясовуватися суддею при попередньому розгляді справи та від рішення, яке визнає за необхідне суддя прийняти за результатами цього розгляду. Так суд за клопотанням учасників кримінального процесу які визначені КПК, здійснює оцінку доказів при з'ясуванні наявності підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, а також підстав для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено. Без оцінки доказів (фактичних даних) суддя за наявності клопотання, заявленого учасником кримінального процесу, який визначений законом, не зможе прийняти рішення про повернення кримінальної справи на додаткове розслідування. При вирішенні питання про наявність або відсутність підстав для закриття кримінальної справи в стадії попереднього розгляду суддя також оцінює докази для виявлення наявності реабілітуючих, нереабілітуючих обставин, які є підставою прийняття рішення про закриття справи. Законодавець, надаючи право судді в стадії попереднього розгляду справи з'ясовувати реабілітуючі обставини, фактично обумовив необхідність здійснення оцінки доказів. З'ясування питань про відсутність події злочину чи про відсутність у діянні складу злочину потребує обов'язкової оцінки доказів, які вказують на ці обставини. При цьому суддя фактично досліджує один чи декілька елементів предмета доказування у кримінальній справі. Аналогічно приймаючи рішення про закриття справи за нереабілітуючими підставами суддя повинен проаналізувати та оцінити докази, оскільки, щоб закрити справу за такими підставами, необхідно встановити подію

та склад злочину, довести вину конкретного обвинуваченого у вчиненому злочині, зібрати всі необхідні дані, які підтверджують наявність nereабілітуючої підстави для закриття справи, та відповідно до ч. 3 ст. 7-1 КПК отримати згоду обвинуваченого на закриття цієї справи за такою підставою.

Для підкреслення того, що попередній розгляд кримінальної справи є саме етапом оціночної діяльності судді, слід звернути увагу на один із головних елементів оціночної діяльності уповноваженого суб'єкта оцінки, який нерозривно пов'язаний із здійсненням оцінки матеріалів справи, в тому числі і доказів. Таким елементом є внутрішнє переконання судді в його оціночній діяльності. Якщо не вдаватись в аналіз запропонованих у літературі визначень, то, як видається, найбільш правильним є розуміння внутрішнього переконання судді як розумової діяльності судді, що формується у формі результату, метод, що засновані на системі емоційного, чуттєвого, інтелектуального пізнання, яке обмежене рамками закону та спирається на дослідженні обставин, направлене на прийняття рішення, яке суддя вважатиме необхідним та не сумніватиметься в його правильності. В працях деяких процесуалістів ХХ ст. зазначалось, що внутрішнє переконання формується в судді лише при судовому розгляді справи, вивченні всіх конкретних обставин справи та виступає результатом оцінки всіх доказів, шляхом повного всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи, при цьому воно формується тільки один раз та дає відповідь на запитання про винність обвинуваченого у вчиненні злочину [11, 194]. Проте, що видається правильним, внутрішнє переконання судді формується і в стадії попереднього розгляду справи та існує при оцінці не тільки всієї сукупності доказів, але й при оцінці окремих доказів, матеріалів справи, наявності певних правових підстав та породжує собою прийняття відповідного процесуального рішення. Так, прийняття суддею в стадії попереднього розгляду справи рішення про закриття кримінальної справи з реабілітуючих підстав, чи повернення справи на додаткове розслідування, як з підстав наявності істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, так і з підстав притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, чи з наявності у діях обвинуваченого складу більш тяжкого злочину, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено, є саме результатом вивчення обставин справи, оцінки доказів чи окремого доказу, оцінки матеріалів кримінальної справи та сформованого внутрішнього переконання судді. Тому в стадії попереднього розгляду кримінальної справи для встановлення наявності підстав для прийняття окремих рішень, суддя повинен здійснювати оцінку як сукупності, так і окремих доказів і саме на основі сформованого внутрішнього переконання, керуючись законом, приймати процесуальне рішення, яке вплине на подальший рух кримінальної справи. В стадії кримінального процесу формується переконання не загальне, яке доформовується при судовому розгляді справи щодо питання винності обвинуваченого у вчиненні злочину, а формується переконання конкретне, яке зумовлює необхідність прийняття саме одного з рішень, що передбачені законодавцем в ст. 244 КПК України. Прийняття суддею окремих рішень, які не потребують оцінки доказів в стадії попереднього

розгляду кримінальної справи є також результатом внутрішнього переконання судді, оскільки вони прийняті відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, у судді відсутні сумніви щодо необхідності їх прийняття, та означають впевненість судді у правильності зроблених ним висновків. Більше того, в ході встановлення наявності чи відсутності підстав для прийняття рішення, яке пов'язано з оцінкою доказів, суддя аналізує обставини справи та, керуючись особистим досвідом, правосвідомістю, здійснює логічну, розумову діяльність, яка спрямована на оцінку окремого доказу чи їх сукупності. Саме в цих випадках внутрішнє переконання судді є способом оцінки доказів, яка в кінцевому результаті відображається у рішенні, що має бути прийняте на підставі проведеної оцінки доказів. За своїм почуттям впевненості у правильних висновках, суддя, керуючись кримінально-процесуальним законом, встановлює допустимість кожного доказу, його відношення до предмета доказування (належність), а у випадках, передбачених законом, визначає достатність доказів для прийняття відповідного процесуального рішення в цій стадії кримінального судочинства (повернення справи на додаткове розслідування з підстав притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, чи з наявності у діяч обвинуваченого складу більш тяжкого злочину, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено).

Саме тому теоретична проблема оціночної діяльності судді в стадії попереднього розгляду кримінальної справи має бути вирішена саме на практиці, коли б суддя усвідомлював, що саме попередній розгляд кримінальної справи є етапом здійснення його оціночної діяльності, а не формальною вимогою законодавця, і саме належним чином проведення суддею такого попереднього розгляду забезпечить реалізацію завдань кримінального судочинства, в тому числі прав та законних інтересів учасників кримінального процесу. І на це мають бути зроблені акценти та звернута особлива увага суддів саме Верховного Суду України шляхом надання відповідних роз'яснень.

Відтак, здійснюючи вивчення, аналіз та оцінку матеріалів кримінальної справи в наведених вище аспектах, керуючись внутрішнім переконанням, суддя вже в стадії попереднього розгляду вправі прийняти рішення про закриття справи, змінити чи скасувати запобіжний захід, повернути справу прокуророві, повернути справу на додаткове розслідування. Така можливість судді характеризує його діяльність на цьому етапі як оціночну, а попередній розгляд кримінальної справи є етапом такої діяльності суду, який розпочинається із з'ясування ним питань, передбачених законодавцем та завершується прийняттям конкретного рішення у справі, що засвідчує наявність елементів оцінки в такій діяльності суду.

Література

1. Бажанов М. И. Предание суду в советском уголовном процессе / М. И. Бажанов. — Х., 1965. — 34 с.
2. Вапнярчук В. В. Нове у процесуальному статусі суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності. Судова реформа в Україні: проблеми та перспективи / В. В. Вапнярчук. — К.; Х.: Юрінком Інтер, 2002. — 354 с.

3. Ишимов П. Л. Производство предварительного слушания в суде первой инстанции / П. Л. Ишимов. — М. : Юрлитинформ, 2007. — 259 с.
4. Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанций / Л. Т. Ульянова. — М. : Госюриздат, 1959. — 275 с.
5. Павлишин А. А. Проблемы оспаривания решения суда (судді) про взяття під варту, прийнятого на судових стадіях / А. А. Павлишин, А. В. Солдатенко // Життя і право. — 2004. — № 1. — С. 62–64.
6. Перлов И. Д. Предание суду в советском уголовном процессе / И. Д. Перлов. — М. : Госюриздат, 1948. — 487 с.
7. Печерский В. В. Основы анализа материалов уголовного дела : практ. пособие / В. В. Печерский. — Минск : Тесей, 2005. — 304 с.
8. Поплавская Н. Н. Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве России / Н. Н. Поплавская. — М. : Юрлитинформ, 2009. — 152 с.
9. Прилуцький С. Допустимість доказів: сучасність та перспективи кримінального процесу України // Право України. — 2006. — № 4. — С. 86–87.
10. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 2 / М. С. Строгович. — М. : Наука, 1970. — 479 с.
11. Строгович М. С. Проблемы судебной этики / под ред. М. С. Строговича. — М. : Наука, 1974. — 287 с.
12. Юрченко Л. В. Оценочные действия судьи на этапе подготовки к судебному заседанию / Л. В. Юрченко. — М. : Юрлитинформ, 2008. — 208 с.

Анотація

Калужинський О. В. Оцінка в діяльності судді в стадії попереднього розгляду кримінальної справи. — Стаття.

У статті здійснено науково-теоретичне дослідження питання оцінки в діяльності судді при попередньому розгляді кримінальної справи. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що діяльність судді при попередньому розгляді кримінальної справи носить елементи оцінки, яка проявляється в прийнятті суддею конкретного рішення по справі на цьому етапі кримінального судочинства.

Ключові слова: оцінка, оціночна діяльність судді, оцінка матеріалів кримінальної справи, попередній розгляд кримінальної справи.

Аннотация

Калужинский О. В. Оценка в деятельности судьи в стадии предварительного рассмотрения уголовного дела. — Статья.

В статье осуществлено научно-теоретическое исследование вопроса оценки в деятельности судьи при предварительном рассмотрении уголовного дела. По результатам проведенного исследования сделано заключение о том, что деятельность судьи в ходе предварительного рассмотрения уголовного дела носит элементы оценки, которая проявляется в принятии судьей конкретного решения по делу на этом этапе уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: оценка, оценочная деятельность судьи, оценка материалов уголовного дела, предварительное рассмотрение уголовного дела.

Summary

Kaluzhyn's'kyi O. V. An appraisal in judge's activity at the stage of preliminary case consideration. — Article.

The theoretical research of issue of an appraisal in judge's activity within preliminary criminal case consideration is conducted in the research article. As a result of research the conclusion is made, that judge's activity at the stage of preliminary consideration of a criminal case contains an elements of appraisal, appearing in passage of concrete judgment in a case on this stage of criminal case consideration.

Keywords: appraisal, judge's appraisal activity, appraisal of criminal case materials, preliminary hearing of criminal case.